

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНОГО ІМЕНІ (НА МАТЕРІАЛІ ЧАРІВНИХ КАЗОК ПРО ГАРРІ ПОТТЕРА)

FUNCTIONAL AND SEMANTIC FEATURES OF PROPER NAMES (BASED ON THE MATERIAL OF FAIRY TALES ABOUT HARRY POTTER)

Лелет І.О.,

orcid.org/0000-0002-0865-9358

доцент кафедри філології

Одеського національного морського університету

Представлена стаття представляє собою спробу проаналізувати та встановити функціонально-семантичні особливості власного імені на матеріалі текстів чарівних казок про Гаррі Поттера, що зумовлено незначною вивченістю цього питання в межах сучасної лінгвістики. Перш за все, автор статті вказує на головну рису казкового жанру, до якого належить чарівна казка, – переплетіння реального та фантастичного. Звертається увага на те, що в чарівних казках завжди є чітка межа між добром та злом. А сюжетоутворюючим фактором слугує диво, що дає змогу співвідносити чарівну казку з особовою семіосферою – Світом існування дивного. Далі автор намагається виявити зв'язок між власним іменем та персонажем і доходить висновку: власне ім'я характеризує діючу особу та дає змогу виділити її певні риси. Крім того, воно допомагає передати ідейний зміст твору та реалізувати авторський задум. Вживання імен, що «говорять», надає певної загадковості і таємничості, що привертає увагу дослідників до парадигматики тексту. Виявлення значення власного імені порівнюється з кросвордом (вслід за І.І. Гришиною). Таке метафоричне порівняння дає змогу простежити наявність прихованої дескрипції в образі того чи іншого персонажа чарівної казки, тоді як його зовнішність та вчинки допомагають розшифрувати значення його імені. Врешті-решт, аналіз класифікацій функцій власного імені дає змогу зробити висновок, що в художньому тексті власне ім'я виконує такі функції, як комунікативно-номінативна, темпоральна, локальна, ідеологічна, культурно-історична, характерологічна. Представлене дослідження фокусує увагу на комунікативно-номінативній функції власного імені в чарівній казці. Адже саме ця функція проявляється в семантичному змісті власного імені, що передає авторський задум. Крім того, комунікативно-номінативна функція передбачає зберігання й передачу національної самосвідомості, традиції культури та історії народу, знання яких допомагає розшифрувати значення власного імені персонажу, а також навіть передбачити його становлення й подальший розвиток у чарівній казці. Перспектива представленого дослідження полягає у вивченні власного імені як засобу репрезентації зовнішності персонажу та його внутрішнього світу.

Ключові слова: антропоніми, власне ім'я, казковий дискурс, комунікативна функція, кросвордовість, семантика, чарівна казка.

The present article is an attempt to analyse and establish functional and semantic features of proper names in the texts of fairytales about Harry Potter which is due to insufficient knowledge of the suggested issue within the frames of modern linguistics. First of all, the author of the article points out that the main feature of the fabulous genre which embraces fairytale consists in interweaving the real and the fantastic. Attention is drawn to the fact that there is always a clear borderline between the good and the evil. Wonder serves as a plot-creating factor. It is wonder which allows us to relate a fairytale to some special semiosphere – The World of Existing Wonder. Further, the author tries to find out the link between the proper name and the character and comes to the conclusion that the proper name characterizes the protagonist and points out to his/her certain traits. Moreover, the proper name helps to express the idea of the story and to realize the author's concept. The use of speaking names gives much mystery to the story which attracts researchers' attention to paradigmatics of the text. Revealing the meaning of the proper name is compared with a crossword (after I.I. Grishina). Such a metaphoric simile allows us to trace the presence of some hidden description in the image of this or that character of a fairytale whereas his/her appearance and deeds help to fully decode the meaning of his/her name. Finally, the existing classifications of proper name functions permit to conclude the following: in the fabulous text the proper name performs such functions as communicative and nominative, temporal, local, ideological, cultural and historical, characterological ones. The present research focuses the attention on the communicative and nominative function of proper names in a fairytale. It is this function that manifests itself in the semantic content of the proper name, realizing the author's idea. Moreover, communicative and nominative function implies keeping and transmitting the national consciousness, cultural traditions and people's history, the knowledge of which helps to decode the meaning of the character's proper name and even foresee his/her development in a fairytale. The further perspective of the given research is seen in studying the proper name as a means of representing a character's appearance and his/her inner world.

Key words: anthroponyms, communicative function, crossword logic, fabulous discourse, fairytale, proper name, semantics.

Постановка проблеми. Власне ім'я в лінгвістичній літературі становить одну з найважливіших та цікавих галузей дослідження. Вивчення власного імені є завжди актуальним, прикладом чого слугують праці давньогрецьких філософів-

вчених Сократа, Платона та інших, адже кожна епоха вносить своє власне розуміння в значення та функціонування власного імені.

Власні імена в художній літературі допомагають реалізувати творче втілення авторської думки,

розкрити характер діючих осіб, їхніх вчинків. У літературному творі власні імена виконують важливу роль у створенні семантичної композиції художнього тексту разом з іншими засобами художнього вираження, часто слугуючи об'єктом дослідження ономастичності.

Беручи до уваги характер, зовнішній та внутрішній світ героя, письменник наділяє його ім'ям. Власне ім'я, як правило, входить до художнього твору з певними задачами, завуальованими властивостями діючої особи, що в подальшому розкриває певні риси характеру та є невід'ємною складовою частиною подій авторської чарівної казки.

Цілісність художнього твору залежить від об'єднання окремих деталей діючої особи в завершений художній образ, що пов'язаний з авторською ідеєю та спирається на асоціативні зв'язки та індивідуальний досвід людини, життєві та чарівні канони.

Своєрідність вживання власного імені в сучасних казках диктує необхідність вивчення функціонування власного імені з метою розкриття його семантичного аспекту. Відчувається потреба дослідження власного імені в чарівній казці. Наша робота являє собою спробу виявити зв'язок між власним ім'ям, його внутрішнім предикатом та функціонуванням у казковому жанрі для встановлення повної картини розуміння власного імені та самої діючої особи в чарівній казці.

Актуальність представленого дослідження зумовлена постійно зростаючим інтересом до вивчення власного імені, що має не тільки імпліцитний зміст, але й програмує характер людини, проявляється в його зовнішності та вчинках, визначає доленосну рису в художньому тексті казкового змісту, де часто людина стає заручником власного імені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу для проведення представленого дослідження становили праці вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як М.В. Бережна (2007), І.І. Гришина (2006), О.С. Левченкова (2000), О.Д. Нефьодова (2001), О.В. Суперанська (1969, 1970, 1973, 1981) тощо.

Постановка завдання. Об'єктом нашого дослідження послугувало власне ім'я, предметом – особливості його функціонування як звернутої дескрипції для всебічного аналізу персонажа чарівної казки.

Мета нашого дослідження полягає у проведенні комплексного аналізу функціонування власного імені в тексті чарівної казки та виявленні його значення. Для досягнення поставленої мети було виконано такі завдання:

– проаналізувати основні характерні риси казкового жанру;

– окреслити зв'язок власного імені з персонажем;

– простежити *кросвордовість* у виявленні значення власного імені;

– визначити синтаксичний спосіб реалізації функціонування власного імені в чарівній казці;

– навести існуючі класифікації функцій власного імені;

– проаналізувати співвідношення значення власного імені з характером діючої особи, її зовнішністю, вчинками.

Матеріалом дослідження слугували тексти чарівних казок сучасної англійської письменниці Дж. Роулінг про Гаррі Поттера, а саме *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, *Harry Potter and the Chamber of Secrets*, *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*, *Harry Potter and the Goblet of Fire*, загальним обсягом 1412 сторінок.

Виклад основного матеріалу. У літературній чарівній казці основу структури становить прототипічна модель, що для автора не є жорсткою схемою незмінного варіанту, а представляє собою набір структур для моделювання сюжету, в який за бажанням можна вбудовувати інші елементи, ускладнюючи текст авторської чарівної казки.

Головна риса змістовності казкового жанру – це переплетіння реального та фантастичного. Казка любого типу проводить чітку межу між добром та злом, створює особливий світ, де торжествує добро, чеснота отримує винагороду, а зло в різних проявах зазнає поразки.

Роль основного сюжетотворюючого фактора в чарівній казці відіграє *диво* [3; 4; 5; 14]. У нашому дослідженні під *дивом* ми розуміємо «явище, що неможливо пояснити законами природи, і тому розглядається як щось надприродне за походженням або як справи Господні» (“Miracle is an event that seems impossible to explain by natural laws and so is regarded as supernatural in origin or as an act of God” (переклад наш – *І.Л.*) [16, с. 756]. Це визначення дає змогу стверджувати, що чарівна казка як дискурс співвідноситься з особливою семіосферою – Світом існування дивного. Вважаємо можливим виділити останній за аналогією зі Світом Дій та Світом Цінностей [12]. Світ Дивного не стоїть в одному ряду зі Світом Дій та Світом Цінностей. Він належить до Світу Цінностей, про що свідчать такі аргументи:

1) наявність аксіологічних домінант «добро» та «зло»;

2) повне абстрагування від Світу Дій (ситуації «тут та зараз»);

3) непричетність до дійсного часу Світу Цінностей [2, с. 7].

Далі окреслимо зв'язок, що існує між власним ім'ям та самим персонажем.

Власне ім'я використовується автором чарівної казки для характеристики діючої особи та виділення певних істотних рис, а також для передачі ідейного змісту, коли окремий образ задає напрям розвитку сюжетної лінії, що пов'язана з реалізацією певної теми чи ідеї. Автор вживає імена, що «говорять», із метою надання певної кросвордової логіки, загадковості, таємничості, прихованого змісту, «матричної структури» для максимального привертання уваги до парадигматики тексту.

Кросворд для сучасної людини представляє собою особливу інтелектуальну гру, де прихована певна дефініція, до якої необхідно підібрати єдине вірне й правильне рішення. Вслід за І.І. Гришиною вважаємо, що механізм вибору дефініції в кросворді є аналогічним до механізму пошуку значення власного імені в авторській чарівній казці. Автор заздалегідь вибирає значення власного імені, поміщує його в текст твору, в синтагматику та парадигматику тексту (в кросворді це горизонтальні та вертикальні лінії), задає певну проекцію образу в сюжеті (відповідність літер у слові і клітинок у лінії кросворду), завдяки чому ми можемо безпомилково знайти єдине правильне значення власного імені, розшифрувати його характерологічну сутність, зрозуміти його функції в тексті чарівної казки [2, с. 11].

Порівняння значення власного імені в чарівній казці з кросвордом дає змогу представити його розшифрування у вигляді точок прилягання осей, що відповідає перетину ліній у кросворді [там само]. Таким чином, експлікується зв'язок між значенням власного імені із самим персонажем, тобто виявляється відповідність/невідповідність значення власного імені і характерологічної сутності діючої особи, розкривається її роль у творі.

Через такий зв'язок ми можемо передбачити подальший розвиток подій, вчинків того чи іншого персонажа. Крім того, ця послідовність нагадує такий різновид кросворду, як *чейнворд* (остання літера першого слова є першою літерою наступного слова). У чарівній казці таку аналогію легко простежити: якщо перший вчинок був позитивним, то й другий буде позитивним; якщо ж перший вчинок негативний, то й далі будуть негативні вчинки.

Забезпеченню реалізації функціонування власного імені в тексті чарівної казки на синтаксичному

рівні сприяє конструкція *If ..., then ...*. Тобто «якщо Гаррі Поттер вступить до школи магії Гогвортс, вивчить чарівні заклинання, подолає всі труднощі та випробовування, що постануть на його шляху, то він стане великим чарівником й переможе свого ворога Лорда Волдеморта» [2, с. 12]. Логічне підґрунтя реалізації функції власного імені в чарівній казці побудоване саме за цим формально невираженим принципом. Крім того, конструкція *If ..., then ...* слугує основою розгортання дескрипції. І якщо людина, що має ім'я, яке «говорить», не завжди йому відповідає, то казкові герої повністю реалізують позитивну чи негативну семантичну версію в чарівній казці. І.І. Гришина як приклад наводить ім'я професора Дамблдора: «Якщо персонажа звать Албус Дамблдор, що походить від латинського *albus*, тобто білий, світлий, ясний, то можна припустити, що цей персонаж володіє такими якостями, як доброта, великодушність, поблажливість, та здійснює ряд вчинків, що розкривають сутність його імені» [2, с. 12].

Далі наведемо класифікації функцій власного імені.

Оскільки власне ім'я несе специфічну інформацію, тому виконує низку особливих функцій. В. Бланар називає однією з головних функцій власного імені *ідентифікаційну*, тобто власне ім'я вказує на когось/щось. Окрім цієї функції, є ще низка спеціальних антропонімічних функцій:

- 1) позначення рідні (іноді антропоніми допомагають відрізнити рідних людей від нерідних);
- 2) легалізація людини в суспільстві (пов'язана з присвоєнням імені новонародженому);
- 3) характеристика (властиво для прізвиськ);
- 4) позначення соціального положення (свідчить про приналежність людини до певного класу / соціальної групи тощо) [15, с. 164].

А.В. Суперанська виділяє такі функції власного імені в мовленні:

- 1) комунікативна (повідомлення, репрезентація, ім'я слугує основою повідомлення);
- 2) апелятивна (заклик, вплив);
- 3) експресивна (є характерною для широко відомих імен, що знаходяться на шляху перетворення на загальне ім'я);
- 4) дейктична (відбувається перенесення ім'я на об'єкт) [9, с. 272–273].

До цієї класифікації вважаємо доцільним додати ще одну функцію – характерологічну, тобто таку, що характеризує суб'єкт із точки зору його сутності, що розкриває значення і функції власного імені в тексті чарівної казки.

Варто зазначити, що в художньому тексті власне ім'я набуває такі функції, як комунікативно-номі-

нативна, темпоральна, локальна, ідеологічна, культурно-історична, характерологічна (запропонована нами), що об'єднує «естетичну гіперфункцію» [13].

До комунікативної функції належать контактостановлювальна (фатична), конативна (засвоєння), волюнтативна (вплив) та функція зберігання й передачі національної самосвідомості, традиції культур та історії народу тощо [2, с. 16].

У нашому дослідженні переважає інтерес до культурно-історичної функції, функції зберігання та передачі традицій культури, характерологічної функції, адже саме вони містять інформацію про зміст власного імені, його значення, його приховані смисли. Саме тому власне ім'я можна порівняти із загадкою, відповідь на яку ми отримуємо, спираючись на загальномовні та культурно-психологічні конотації власного імені у свідомості народу (тобто фонові знання). Крім того, все в сукупності дає змогу передбачити становлення та розвиток діючої особи в чарівній казці.

Ім'я діючої особи знаходиться в тісному зв'язку з тими подіями, що вона здійснює в чарівній казці. Ім'я або містить ті ознаки, що обігруються в сюжетній дії, або номінація відбувається услід за описом певного епізоду, зміст якого фіксується в імені й потім, приймаючи форму звернутої дескрипції, продовжує існувати в сюжеті. «Вузлові семантичні характеристики» [7], що закладені в імені, можуть бути явними або ж існувати у вигляді його «внутрішньої форми», тобто або в скритих й невиражених безпосередньо смислових якостях, або у вигляді ознак, що проявляються лише в процесі різного сюжетного функціонування. Іншими словами, ім'я – це свого роду кросворд, загадка, натяк, шифр (як його метафорично називає І.І. Гришина), а його ознака – це загадковість, зашифрованість. Проілюструємо прикладами: єдину дівчину, що наважується

узяти участь у турнірі Келиха Вогню, звать Флер Делакур. Ім'я *Fleur Delacour* походить від французьких слів *fleur* та *cour*, що в перекладі означають *квітка* та *королівський двір* відповідно. Ознака імені дівчини полягає у відвертому натяку на її чарівну зовнішність та ніжність, як у квітки, а також величність та вишуканість, як у представників королівського двору. Іншого учасника турніру Келиха Вогню звать *Віктор Крам*. Ім'я *Віктор* походить від латинського *victoria* або *перемога*, що підкреслює видатні спортивні досягнення хлопця. Прізвище *Крам* у перекладі з німецької мови означає *кривий, сутулий* та слугує ознакою зовнішніх фізіологічних особливостей цього персонажа.

Ще одним прикладом слугує ім'я щура Рона Візлі. Маленьку тваринку називають Короста (*Scabbers*), що походить від латинських слів *scaber, scabies*, які в перекладі означають *шорсткий/шершавий, нечистий, короста* (захворювання). Ці прикметники експлікують внутрішній світ цього персонажа: бридкий зрадник та підлабузник, що не має жодних моральних принципів.

Висновки. У чарівній казці власні імена представляють собою певну загадку. Виявлення їхнього значення порівнюється з кросвордом, де необхідно знайти одну вірну відповідь. Саме тому ми можемо простежити наявність скритої дескрипції в образі того чи іншого персонажу чарівної казки, а його зовнішність та вчинки допомагають зрозуміти значення його імені. У творах про Гаррі Поттера власні імена входять у казку із заданим, але завуальованим значенням, тоді як елементи розгадки завжди можна знайти на поверхні. Вбачаємо *перспективу* подальшого дослідження в більш ретельному вивченні власного імені як засобу репрезентації зовнішності персонажа та його внутрішнього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бережна М.В. Антропонімія дитячої літератури жанру фентезі. *Нова філологія* : Збірник наукових праць. 2007. № 27. 333 с.
2. Гришина И.И. Функционирование имени собственного в кроссвордной логике английской авторской волшебной сказки : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Иркутский государственный лингвистический университет. Иркутск, 2006. 22 с.
3. Левченкова О.С. Феномен чуда в русской литературной сказке 30–90-х годов XX века. *Филологические науки*. 2000. № 5. С. 72–80.
4. Назаренко Е.В., Ракитина А.А. Коммуникативный аспект имен собственных в сказочном дискурсе. *Universum: Филология и искусствоведение*. 2013. № 2 (2). URL: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/401> (дата звернення: 16.01.2020).
5. Неёлов Е.М. Волшебство-сказочные корни научной фантастики. Ленинград, 1986. 200 с.
6. Нефьодова О.Д. Особливості лінгвостилістичної організації тексту британської літературної казки : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2001. 18 с.
7. Новик Е.С. Система персонажей русской волшебной сказки. URL: <http://www.ruthenia.ru/folklore/novik82001.htm> (дата звернення: 10.01.2020).

8. Суперанская А.В. К вопросу о кодификации личных имен. *Ономастика и грамматика*. Москва, 1981. С. 74–98.
9. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва, 1973. 366 с.
10. Суперанская А.В. Структура имени собственного. Москва, 1969. 207 с.
11. Суперанская А.В. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен. *Антропонимика*. Москва, 1970. С. 7–16.
12. Уайтхед А.Н. Избранные труды по философии. Москва, 1990. 719 с.
13. Фоякова О.И. Имя собственное в художественном тексте. Ленинград, 1990. 104 с.
14. Фрумкин К.Г. Философия и психология фантастики. Москва, 2004. 240 с.
15. Blonar V. The problem of a system of personal names. *Onomástica*, т. XV, з. 1-2. Wroclaw / Warszawa / Krakow, 1970. P. 134–168.
16. Webster's Dictionary. The Riverside University Dictionary. USA, The Riverside Publishing Company, 2000. 1536 p.

УДК 811.111'26

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-2.23>

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧОЛОВІЧОГО МОВЛЕННЯ У ТВОРІ ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА «ПОРТРЕТ МИТЦЯ ЗАМОЛОДУ»

LINGUISTIC AND COGNITIVE PECULIARITIES OF MALE SPEECH BASED ON JAMES JOYCE'S NOVEL "A PORTRAIT OF THE ARTIST AS A YOUNG MAN"

Матковська М.В.,

orcid.org/0000-0002-1047-7027

доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті на матеріалі твору Джеймса Джойса «Портрет митця замолоду» з'ясовано лінгвокогнітивні особливості чоловічого мовлення. Увагу зосереджено на категоріях внутрішньої свідомості людини, що передбачають відтворення світу та ставлення до нього в чуттєво-емоційних формах, світосприйняття як знання та просторово-часові уявлення про світ, унаслідок синтезу яких виникає світорозуміння та цілісний глобальний образ світу. Автор досліджує внутрішні монологи та психологічні ефекти головного персонажа Стівена Дедаласа, що узагальнюють досвід й осмислену в різних типах діяльності дійсність за допомогою образів та символів. Хоча в романі «Портрет митця замолоду» зображено звичайні явища в житті людини (дитинство, роки навчання в єзуїтських коледжах, розлад із сім'єю, втрата віри, намір покинути Ірландію, самовизначення як митця), але звичний канон просторово-часових уявлень про світ порушено. Одна подія не йде за іншою у хронологічній послідовності, але пам'ять намагається відновити тільки деякі, найбільш яскраві, а тому найбільш пам'ятні враження.

Твори Джеймса Джойса як найяскравішого представника модерністської і постмодерністської прози відкривають нові можливості слова, що з доскональною точністю передають плин самого рядового життя, але водночас знаходять об'ємність багатоступінчастого символу, з'єднуючи миттєвість із вічністю.

У результаті аналізу висвітлено домінуючі риси комунікативної поведінки чоловіків-ірландців, особливості комунікативних ілюктивних висловлювань і соціальних імперативів, яких чоловіки не завжди дотримуються у відповідних комунікативних ситуаціях. Постулюється ідея, що комунікативна взаємодія чоловіків – носіїв ірландської мовленнєвої культури не передбачає приховування власних почуттів і пов'язується з раціональною поведінкою.

Ключові слова: семантика, прагматика, лінгвокультурологія, комунікативна поведінка, концепт, стратегія, тактика, фрейм.

This paper is devoted to the linguistic and cognitive peculiarities of the male speech in James Joyce's novel "A Portrait of the Artist as a Young Man". Attention is focused on the categories of inner consciousness, which anticipate the recreation and treatment of the world in sensual and emotional forms; world-view as knowledge and spatial and temporal conception of the world in consequence of synthesis. There appears world outlook and integral global image of the world.

The author examines the inner monologues and psychological effects of the main character Stephen Dedalus that generalize experience and perceived reality represented in different types of activities with the help of images and symbols. Though in the novel "A Portrait of the Artist as a Young Man" the ordinary phenomena in the life of a person have been depicted namely (childhood, studies in Jesuitic colleges, discord with the family, loss of faith, the intention to quit Ireland, self-determination as an artist) but the usual canon of spatial and temporal conceptions of the world has been transgressed. One event does not follow the other one in its chronological succession, but memory tries to recollect only some, the most striking consequently the most memorable impressions.

James Joyce's writings, as the most outstanding representative of modernist and postmodernist prose, reveal the new